

Мороз Петро Володимирович
Інститут педагогіки НАПН України
кандидат педагогічних наук
старший науковий співробітник
відділу суспільствознавчої освіти

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ

Цивілізаційні зміни, що відбуваються в світі, висувають нові вимоги до розвитку освіти в цілому. Стрімкий розвиток високих технологій, шалений потік різноманітної інформації поставили на порядок денний професійну мобільність - людина протягом життя має підвищувати кваліфікацію, освоювати нові технології, професії, а часом, змінювати сферу зайнятості. Нині суспільству потрібні не лише високоосвічені, а люди з нестандартним, творчим типом мислення, які можуть самостійно приймати відповідальні рішення та прогнозувати їх наслідки; здатні до активної інноваційної діяльності; такі, що відрізняються мобільністю та конструктивністю підходу до розв'язання проблем.

Це означає, що школа, і вчитель історії зокрема, має орієнтуватися на використання таких педагогічних технологій та методик за допомогою яких не просто поповнювалися б знання учнів з навчального предмета, а й розвивалися такі якості учня, як пізнавальна активність, самостійність, критичне мислення, вміння творчо виконувати завдання. Одним з ефективних способів досягнення цієї мети є організація дослідницької діяльності учнів як на уроках, так і у позаурочний час [1].

Під *дослідницькою діяльністю* ми розуміємо діяльність учнів, що пов'язана з пошуком відповіді на творче, дослідницьке завдання з наперед невідомим рішенням і передбачає наявність основних етапів, характерних для дослідження в науковій сфері: постановку проблеми (або виділення основного питання), вивчення теоретико-історичного матеріалу, пов'язаного з обраною темою, висування гіпотези дослідження, підбір методик дослідження і практичне оволодіння ними, підбір власного матеріалу з теми, його аналіз та узагальнення, власні висновки. Такий ланцюжок є невід'ємною приналежністю дослідницької діяльності, нормою її проведення, хоча не завжди в процесі роботи над певною історичною проблемою наявність усіх ланок ланцюжка необхідна.

Крім поняття «дослідницька діяльність» в науковій літературі зустрічається таке поняття як «дослідницьке навчання». На основі проведеного аналізу літератури [2-6], ми вважаємо, що дослідницьке навчання – це освітня технологія, що використовує навчальне дослідження (або його елементи – на первинному етапі) як головний засіб досягнення освітнього результату. Основною дидактичною

одиницею в процесі дослідницького навчання є навчальне дослідницьке завдання з наперед невідомим рішенням. Пошук відповіді на це завдання в основній школі зазвичай учень здійснює під керівництвом вчителя з поетапним збільшенням частки самостійної роботи. До основних характеристик дослідницького навчання в процесі навчання історії ми відносимо: 1) виділення в навчальному історичному матеріалі проблеми, яка може передбачати неоднозначність у її розв'язанні (для підручників – це насамперед проблемна подача матеріалу); 2) набуття учнями вмінь формулювати припущення, гіпотези через систему спеціально розроблених завдань; 3) розвиток навичок роботи учнів з різноманітними джерелами інформації та їх аналізу; 4) формування умінь і навичок самоосвіти, тобто способів активної пізнавальної діяльності школярів; 5) розвиток в учнів здатності займати дослідницьку позицію, застосувати елементи дослідницької діяльності; 6) формування вміння презентувати результати дослідницького пошуку [2-6].

Результатом дослідницької діяльності може виступати «1) нова інформація про об'єкти дослідження (прямий продукт); 2) нова інформація про інші об'єкти й про інші властивості досліджуваного об'єкта, які не були предметом дослідження; 3) набуття знань про саму дослідницьку діяльність та практичний досвід її здійснення; 4) пізнавальний та особистісний розвиток дослідника (формування особистісних психічних утворень)» [5, с. 67].

В ході дослідження нами було теоретично обґрунтовані основні функції дослідницької діяльності в процесі навчання історії в школі, а саме: створення позитивної мотивації учнів до навчання, розвиток їх пізнавального інтересу та здатності займати дослідницьку позицію, набуття учнями навичок самостійно ставити і досягати мети в навчальній діяльності на основі застосування елементів дослідницької діяльності в межах предметів навчального плану і системи позашкільної освіти; формування умінь і навичок самоосвіти, тобто формування способів активної пізнавальної діяльності.

Зазначимо, що дослідницька діяльність спонукає учня мислити, оскільки вона завжди пов'язана з відкриттям для нього суб'єктивно нового знання, віднаходженням у самому собі нових можливостей, докладанням необхідних зусиль, спрямованих на подолання труднощів, що виникають у процесі дослідницької діяльності. Більше того, дослідницька діяльність зміцнює позитивну самооцінку, підвищує рівень домагань, породжує впевненість у собі і почуття задоволення від досягнутих успіхів [1].

Як показує практика, залучення школярів до дослідницької діяльності дозволяє з успіхом вирішувати багато освітніх проблем – зокрема, пов'язані з індивідуальним підходом, рівневою диференціацією, створенням позитивної навчальної мотивації, професійною орієнтацією. Таким чином, не лише учень, а й вчитель повинен бути готовий до змін і самонавчання.

Аналіз літератури та досвіду роботи в загальноосвітніх навчальних закладах

дає змогу констатувати, що дослідницьку діяльність учнів насамперед слід розглядати як складову навчально-виховного процесу, яка безпосередньо впливає на зміст і методику викладання навчального предмету «Історія», змінює вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, їхнього творчого розвитку, вмінь та навичок.

Виходячи з різноманітності нахилів, інтересів, потреб та здібностей учнів, ми визначаємо три пов'язаних між собою напрямки дослідницької діяльності учнів у процесі навчання історії в загальноосвітній школі:

- урочна навчально-дослідницька;
- позаурочна науково-дослідницька;
- позаурочне самостійне дослідження.

Безперечно, що в основній школі домінуючим є перший напрям дослідницької діяльності учнів (урочна), втім роль двох інших напрямів зростає поступово з класу в клас. Створення оптимальних умов діяльності учнів в означених напрямках забезпечує сприятливі умови для організації дослідницької діяльності.

Аналіз досліджень із проблематики організації дослідницької діяльності дає змогу стверджувати, що для учнів основної школи найбільш ефективною формою є колективно-індивідуальна дослідницька діяльність, яка забезпечує у спільній діяльності поступове оволодіння методикою проведення дослідження та індивідуальне самовизначення учня на кожному з етапів дослідження щодо вибору форми та способу власної участі у спільній творчій справі. Для учнів старшого віку починаючи з 8 класу та старшокласників більш характерним та більш вагомим є індивідуальне дослідження проблеми в обраній галузі [1; 6; 7].

Під час розроблення методики дослідницької діяльності з історії педагогу насамперед слід передбачити й запланувати:

1) поступове урізноманітнення та ускладнення відповідно до вікових особливостей учнів дослідницьких завдань;

2) поетапне розширення індивідуальної участі учня в розв'язанні дослідницьких завдань та навчальних досліджень, а саме: від вибору за власним уподобанням «своєї ролі» у проведенні колективного дослідження до індивідуальної роботи та відповідальності;

3) поступове зростання самостійності учнів в дослідницькій діяльності – від зніційованої, вмотивованої, організованої вчителем до індивідуальної;

4) послідовне підвищення вимог щодо науковості вирішення дослідницьких завдань та проведення навчальних досліджень, дотримання процедури їх організації;

5) розширення та урізноманітнення методів наукового пошуку [1; 7].

Що слід урахувати педагогу під час запровадження дослідницького навчання в навчальний процес? Насамперед, принципово переорієнтувати навчальний процес з інформаційно-імперативної дидактики на особистісно-

зорієнтовану, креативну. Тобто, в дослідницькому підході вчитель насамперед надає учням певні рекомендації та спонукає їх до творчості, цінуючи будь-яку їхню активність чи за ступенем (ледь помітна, мала, значна тощо), чи за видом (соціальну, емоційну, інтелектуальну, творчу, фізичну тощо) [1; 5; 7].

Упровадження дослідницької діяльності в навчальний процес передбачає реалізацію п'яти органічно пов'язаних видів навчання: фронтального; колективного; групового; індивідуального; індивідуально-групового. Основною формою фронтального та колективного навчання є урок. Групове та індивідуальне навчання здійснюється як в урочній діяльності, так і в позаурочний час. Головна мета індивідуально-групового навчання – включення учнів у процес самонавчання (в бібліотеках, музеях, архівах, навчальних кабінетах, в мережі Інтернет тощо) [4; 7].

Зважаючи на отримані результати досліджень, теоретичний аналіз наукової літератури і практики навчання, а також дані емпіричних досліджень ми вважаємо, що системне застосування дослідницької діяльності в процесі навчання історії в школі може значно підвищити рівень навчальних досягнень й історичної компетентності учнів. Це, у свою чергу, дозволить розвивати в учнів важливі характеристики креативності, як оригінальність, гнучкість, продуктивність мислення, легкість асоціювання, чутливість до проблем та підвищити практичну спрямованість умінь і компетентностей учнів.

Список використаних джерел

1. Moroz P. V. Conceptual bases of the research activity in the process of teaching world history at the secondary school / P. V. Moroz , I. V. Moroz // Український педагогічний журнал. – 2015. - № 3. – С. 102-115.

2. Леонтович А. В. Концептуальные основания модели организации исследовательской деятельности учащихся / А. В. Леонтович // Школьные технологии. – 2006. – № 5. – С. 63–71.

3. Лиходєєва Г. В. Навчально-дослідницькі уміння та дослідницька діяльність учнів у психолого-педагогічній літературі / Г. В. Лиходєєва // Дидактика математики : проблеми та дослідження. – 2007. – № 27. – С. 89–94.

4. Мороз П. В. Дослідницька діяльність учнів в процесі навчання історії України: методичний посібник / Петро Володимирович Мороз - К.: Педагогічна думка, 2012. – 128 с.

5. Поддьяков А. Н. Исследовательское поведение: стратегии, познания, помощь, противодействие, конфликт // А. Н. Поддьяков. - М.: Эребус, 2006. – 187 с.

6. Савенков А. И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению : учеб. пособ. / Савенков А. И. – М. : Ось-89, 2006. – 480 с.

7. Сологуб А. І. Теорія і практика навчання творчо обдарованих старшокласників : монографія / Анатолій Іванович Сологуб. – К. : Інфосистем, 2010. – 164 с.